

Egyed Péter (1954):

Az értelmiségnehéz megszületése

Századunk kilencvenes éveiben a kárpát-medencei magyar értelmiség elsősorban önmagával találkozott, egy identitást és ezzel szoros összefüggésben egy szakmai választást kellett újrafogalmaznia, illetve egy szakmai arcélt, curriculumot újrafelépítenie. A létezett szocializmus országaiban a politikusok egy része az értelmiségiek közül került ki: azonban — amint erre Vajda Mihály figyelmeztet — ők politikusokként működtek tovább, s ez mindaddig szükségszerű folyamat, amíg a térségben a politikai kaszt ki nem alakul. (Az elveszett bűn nyomában: Közép-Európa értelmiségének többé nincs keresnivalója a politikában. Polis, 1994. 1. 116. A kiváló lap Az értelmiségiek és a politika tematikának szentelt száma egyébként összefoglalja az opciók típusait — Leszek Kolakowskitól Andrew Aratóig.) Az egykori értelmiségiek politikai opcióját tekintve szerintem továbbra is a Max Weber-i hivatásrendi kategóriák a legalkalmasabbak a kérdés megítélésében: a politikus az, aki egy szervezett érdekezéssel keretében részesedik a hatalomból. A hatalom és az ezzel szükségszerűen járó javadalmazás választásáról van szó, és ebben a kérdésben semmilyen önlegitimizáló szöveg nem kell hogy megtévesszen senkit.

Másfelől az értelmiségieknek valóban újra kellett fogalmazniuk egyedeikben a társadalomban elfoglalt helyükre vonatkozó elképzeléseiket, és miután már nem a (totalitárius-kommunista) hatalom függvényében léteztek, rá kellett ébredniük arra, hogy elsősorban szakmájuk függvényében léteznek, szakmai alkalmasságukat egy más feltételrendszerben kellett bizonyítaniuk. Itt aztán megtörtént az első nagy szelekció, és a természetes kiválasztódás ősi darwini törvénye értelmében nagyon sokan nem maradtak a pályán. Ezzel persze korántsem akarom azt állítani, hogy azoknak, akik — Kolozsvári Grandpierre Emil idevágó regényecímével — fennmaradtak a rostán, nem maradt volna elég szereplehetőségük a civil társadalmi intézmények kialakításában. A játszma szépsége abban állott, hogy nagyon sok esetben az értelmiségiekre hárult a szakmai működésükhöz is elengedhetetlenül szükséges feltételrendszer kialakítása: intézményeket kellett kialakítaniuk, létrehozniuk és működtetniük, és így — legrosszabb rémálmaikra (hatékony cselekvés) emlékeztető módon, másfelől azonban a saját érdekükben és a modern idők (ó, nem második modernitás és nem posztmodern ez, messze nem) szellemének megfelelően meglegyintette őket a gazdasági-pénzügyi valóság és egyfajta vállalkozás szele. Azoknak az értelmiségieknek, akik erre az útra léptek, hirtelen azt kellett tapasztalniuk, hogy egy bizonyos kalkulus szerint mi mennyit ér, és hogy ők maguk mint értékteremtők és szolgáltatók mennyit érnek egy néhol eléggé valóságos, de végül is működő gazdasági-pénzügyi rendszerben.

Alkalom nyílt tehát arra, hogy értéküket lemérjék, és a hozzáadható érték megszerzésének tanulságos csapásokat is tartogató útjára lépjenek. Nos, szerintem ez volt a pálya, csak ebben körvonalazódhattak a reális célrendszerek. Csak ehhez képest áruhlhatta el az értelmiség megmaradt része saját magát, csak azzal, hogy nem bizonyult alkalmasnak, mely alkalmasság a görögöknél erénynek számított.

Ehhez képes az értelmiség belső vitái érték- és ideológiai preferenciák tekintetében — másodlagos kérdés. Erdélyben is sok vita zajlott a magyar értelmiségi társadalmon belül: transzszilvanizmus-vita, az, amelyben a csíkszeredai antropológus-

csoport vitatja az erdélyi értelmiségi társadalmat, “vallani és vállalni”-vita (amelyben a maradók mindig felelősségre vonhatják az elmenőket), az értelmiség árulásáról szóló viták (a szakirodalom szerint ez utóbbiak mindig teljesen sterilek), egyházi- és hitviták, oktatási struktúraviták... Nem mondhatnánk, hogy az erdélyi értelmiség ne vitatkozott volna rettőn és folyamatosan. Végiglapozva az utóbbi tíz év sajtóját, szinte meglepő az a vehemencia, amellyel sors- és eszmetársak (hiszen végső soron mindannyian azok vagyunk), ismerősök, kollégák és barátok egymásnak estek — persze a legtöbb esetben nem a két Péter (Pázmány és Alvinczi) szintjén. Ez érthető dolog volt egyfelől, a hangerőnek ki kellett mosnia az emberek lelkéből a kommunizmus néma csendjét. Persze arra is fel kellett figyelünk, hogy tematikus szempontból vitáink egy része a húszas évekig nyúlik vissza, a nagyapáink nemzedékének a problematikájáig — azóta sem sikerült a romániai magyarság politikai, társadalmi és kulturális kérdései közül a legfontosabbakat megoldani! Mi úgy lépünk át az információs korszakba és társadalomba, úgy lépünk rá az információs szupersztrádára, hogy másfelől ott vagyunk a múltban, a mitológiai alvilágban, ahol Plutó és háromtorkú kutyái az urak.

A romániai magyar értelmiség is a többségi politikai társadalom feltételrendszerében van, az axióma az, hogy legfontosabb opcióit ennek ellenében kell hogy megvalósítsa (egyre inkább megkérdőjelezhető politikusainak opciói azonban mintha nem értenék vagy inkább elfedik ezt a ténytet).

Ismételjük meg az alapkérdést: “Az 1995/96-os tanévben az állami egyetemeken 9278, a 36 magánegyetemen pedig 2970, azaz összesen 12248 magyar hallgató volt beiratkozva, ami az összes 319305 romániai egyetemi hallgató 3,8%-át jelentette. Az 1997/98-as tanévben már valamivel több, 13944 magyar egyetemi hallgató volt, ami a diákok összlétszámának 4,02%-át jelentette. Miközben Románia lakosságának (az 1992-es népszámlálás szerint) 7,1%-a volt magyar nemzetiségű. Tehát megállapítható, hogy az egyetemi hallgatók körében a magyar hallgatók a magyarság számarányához viszonyítva mélyen alul vannak képviselve. A magyar egyetemi hallgatók alacsony részarányát tovább súlyosbítja, hogy felméréseink tanúsága szerint az 1990—1996 között egyetemet végzett magyar fiataloknak mindössze 31,5%-a végezte anyanyelvén tanulmányait, miközben 68,5%-a román nyelven tanult. (RMDSZ-adatok). Íme, a trendvonal, a tér- és idővesztés vektorai — hiszen a fenti tendenciából igencsak erőteljesen kiolvashatók az asszimiláció vektorai. Azé az asszimilációé, amelynek örökbecsű példája a Kolozs megyei Magyarléta esete, ott ugyanis a helyben nem kis erőfeszítéssel létrehozott magyar iskolából a nebulók a közelebbi és alacsonyabb igény szintű román iskola kedvéért megszöktek. Így hát — mindehhez hozzátéve az elvándorlást és nemcsak a diákpulációkban — lassan teljesen találóvá válik a román sajtó közkedvelt kifejezése, mely szerint a magyarok: barbár vándornép. (Nincs kellő terem annak a fejtegetésére, hogy miért oly erős diákjaink körében az elvándorlási és a lemorzsolódási tendencia és vágy. Feltételezésem szerint azonban azért is, mert nem sikerül megjelenítenünk egy világos célrendszert az ittmaradás — vagy relatív ittmaradás — feltételei között, már ami a specifikus értelmiségi pályákat illeti. Nem beszélve arról, hogy a romániai társadalom szintjén nem vált tudatossá az a tény, hogy az egyetem és a munkaerőpiac között immár semmiféle intézményes kapcsolat sincs, hogy tehát diákjainknak az első év első pillanatától kezdve maguknak kell munkahelyeket felhajtaniuk és teremteniük.

Továbbá: tekintettel arra, hogy a tudás társadalmi presztízse alacsony (javadalmazásunk például 1/10-e egy képzettségében és teljesítményében nekünk megfelelő nyugati egyetemi oktatónak és a hivatalosan elismert romániai középjövedelem alatt van) diákjaink többsége nem a tudás megszerzésének a célját követi, hanem diplomát kíván szerezni, ami társadalmi mobilitását biztosíthatja. Ez hosszú távon persze ismét nem abba a célrendszerbe illeszkedő folyamat, amelynek a végeredményeképpen egy képzett és szerepével tisztában levő értelmiséggel rendelkezünk.

A kilencvenes évek meghozták — valóban — azt a lehetőséget, hogy a Kárpát-medence magyar nemzettöredékei tudomást vegyenek egymásról, valamilyen módon viszonyuljanak egymáshoz, hogy újra felépítsenek egy kapcsolatrendszert. A kisebbségi magyarok azonos konnotációjú nyelvezetet beszélnek: én ezt hol sírva, hol nevetve úgy élem meg, mintha mondjuk a szomszéd utcában felnőtt barátommal, avagy falusfelemmel találkoznék fél évszázad múltán, mondjuk, Érsekújváron, Székelykocsárdon vagy Celjében (ahonnan a Cilleiek származnak). Megkérdezzük egymást afelől, hogy s mint szolgál mondjuk Milosevics bátyó, Ratko Napóleon Mladies bátyó egészsége; hazugság, korrupció, erőszak, nacionalizmus — mind ugyanaz az ábécé. Senki előtt nem titok, hogy a vajdasági magyarok közvetlen életveszélyben vannak.

Az anyaország pedig — belső problémái és politikusainak legjobb szándékai ellenére és a mi egykori erdélyi társainkkal együtt — strukturálisan és nyílegyenesen távolodik az euroatlanti struktúrák irányába és az utódállamok magyarságától el. Ezt a folyamatot egyetlen eszközzel lehetne megállítani: valamilyen intézménnyel, amely jogilag biztosítja — nyilván a nemzetközi és az egyes nemzeti jogrendszerek által elfogadható módon — a kapcsolatot. Ha ezt a kérdést nem tartjuk folyamatosan és elszántan napirenden, a legkülönbözőbb meglepetések érhetnek. Persze nem a Szabadság hasábjain kell erről vitázni, hanem a nagy európai orgánumban és kancelláriákban. Mivel politikusaink igen jól elvannak a kormányban, ez és az ehhez hasonló feladatok egy részének (rá eső részének) a megoldása az erdélyi értelmiség megfelelő csoportjaira vár.